

Kronika

2020 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute iki kovo mėnesio, kai gyvus renginius teko nutraukti dėl pandemijos, įvyko du Senosios literatūros seminarai.

2020 m. sausio 20 d. įvyko aštuntasis Senosios literatūros seminaras. Jame dr. Virginija Vasiliauskienė skaitė pranešimą „Konstantino Sirvydo *Punktų sakymų* indeksas: gramatinių ir teksto sluoksnių atodangos“, kuriame išsamiai pristatė *Punktų sakymų* (PS) indeksą, parengtą iš konkordancijų aprašų pagal Vytauto Zinkevičiaus sukurtą programą. Tad seminaro pabaigoje ir programuotojas, kompiuterinės lingvistikos specialistas Zinkevičius, pasisakė apie tai, „kaip pagaminti indeksą iš teksto ir ką iš indekso galima ištraukti senosios kalbos technologijoms“.

Senųjų raštų konkordancijų rengimo iniciatoriai ir pradininkai buvo Saulius Ambrazas ir Ona Aleknavičienė, parengusi senųjų raštų anotacijos principus. PS indekse pateikiami 5096 antraštiniai žodžiai, o iš viso čia aprašytos 66133 gramatinės žodžių formos. Žodžio apraše pagal atitinkamą tvarką neadaptuota rašyba pateikiami visi to žodžio pavartojimo atvejai, nurodant bendrą ir atskirų gramatinių formų kiekį. Perikopijų žodžiai, korektūros klaidos, sujungti žodžiai žymimi papildomais ženklais. Atskirti PS pirmosios ir antrosios knygos žodžiai. Be to, daug svarbios informacijos – homonimų reikšmės, tikrinių vardų aiškinimai, samplaikos, frazeologizmai – pateikiama skliaustuose po antraštinio žodžio. Tokia strategija pasirinkta dėl to, kad programiniu būdu buvo neįmanoma apimti visų gramatinių ir leksinių charakteristikų įvairovės (pvz., antraštiniu žodžiu negalėjo eiti samplaika). Nustatant žodžių gramatines formas citatose, atsižvelgta ne tik į šalimais pateiktą lenkišką vertimo tekstą, bet ir į atitinkamas Vulgatoje vartotas gramatines formas.

Žodžio visų užrašymo būdų ir jo gramatinių charakteristikų pateikimas viename lizde dažnai parodo susipynusius archajiškesnį ir naujesnį kalbos sluoksnius, išryškina autorinio teksto bei citatų žodyno ir gramatinės raiškos skirtumus. Akivaizdus tampa tam tikrų leksinių ir gramatinių bruožų susitelkimas atskiruose pamoksluose ar jų fragmentuose. PS indeksas ateityje turėtų būti susietas su Sirvydo trikalbiu žodynu.

2020 m. vasario 26 d. įvyko devintasis *Senosios literatūros seminaras*: „Doniausias ponas vyskupas, Atlantaičio¹ apdovanotas. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių – mokslų ir menų mecenatas.“

Stephenas C. Rowellas, vykdantis platų Vilniaus (vėliau – Poznanės) vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių gyvenimo ir veiklos tyrimą, šią svarbią istorinę asmenybę pristatė atskleisdamas faktus, susijusius su jo kultūrine veikla. Vyskupui teko atstatinėti Vilniaus katedrą po 1530 m. gaisro (architektus tam kvietėsi iš Plocko), vienas iš jam tarnavusių žmonių buvo Pranciškus Skorina, o dvare dirbo kai kurie literatai (nuo 1530 iki 1536 m. – Jonas Albinas). Būdamas išsimokslinęs (1515 m. studijavęs Bolonijos universitete), Jonas Žygimantaitis išsiskyrė kultūringumu, menininkų ir literatų globa. Seminare buvo apžvelgtos dvi senųjų leidinių grupės. 5–6 leidiniai buvo vyskupui Jonui dedikuoti jo globos siekiančių autorių. Kitą grupę sudaro leidiniai, kurių parengimu jis pats vienaip ar kitaip rūpinosi. Su jo vardu susieti bent du arba trys kanonų teisės veikalai. Vienas iš svarbesnių yra Vilniaus vyskupijos statutų leidinys (1528).

Veikalų dedikacijos skleidė žinių apie vyskupo įtakingumą, kūrė atitinkamą įvaizdį. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių jose matomas kaip Renesanso didikas, nenugalimasis raitelis, vytis, itališkos dvasios amatininkų, mokslininkų (astrologų, teologų) globėjas. Remdamas knygų leidybą vyskupas kėlė ir savo prestižą siekdamas karjeros, kurią nelaiku nutraukė liga.

MINTAUTAS ČIURINSKAS

¹ Panegiriniame Jonui iš Lietuvos kunigaikščių skirtame tekste taip įvardijamas Merkurijus, be kitų sričių globojęs menus ir iškalbą. Merkurijus buvo titano Atlanto dukters Majos sūnus.

2020 m. kovo 5–6 d. Liepojos universitete (Latvija) vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Aktualios problemos literatūros ir kultūros tyrimuose“. Tai kasmet vykstantis tarptautinis mokslo renginys, kurį organizuoja Liepojos universiteto Humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, Kuržemės humanitarinis institutas, Latvijos universiteto Literatūros, tautosakos ir meno institutas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas bei Vytauto Didžiojo universitetas.

Konferencijoje buvo aprėptas platus temų spektras – nuo Viduramžių iki šiuolaikinės literatūros, etnologijos, kultūros klausimų. Keturiuose pranešimuose svarstytos senosios Lietuvos literatūros problemos. Darius Antanavičius (LII) pranešime „*Panegyricus in exidium Polocense* (Padua, 1580): autoriaus identifikacijos mįslę sprendžiant“ siekė atsakyti į klausimą, ar Bazilijaus Hiacinto Vilniečio vardu prisidengęs asmuo, Italijos mieste Paduvoje 1580 m. išleidęs panegiriką, skirtą Polocko išvadavimui, galėtų būti laikomas jos autoriumi ir koks yra tikrasis kūrėjo vardas.

Kituose trijuose pranešimuose analizuoti įvairūs moters vaidmens senosios Lietuvos kultūroje ir literatūroje aspektai. Živilės Nedzinskaitės (LLTI) pranešimas „Moterys svetimšalės XVI a. pab. – XVII a. pr. Lietuvoje: Izabelės Bonarelli atvejis“ buvo skirtas moterų, atvykusių iš svetur, situacijai ir statusui, jų indėliui į kultūrinį gyvenimą ir įtakai mezgant bei plėtojant ryšius su kitomis šalimis. Mokslininkė kaip pagrindinį šaltinį pasirinko Jono Kimbaro kūrinių *Funebria* (1603), parašytą mirus Izabelei Bonarelli, Lietuvos didikio Teodoro Lackio žmonai, po vestuvių apsigyvenusiai Aukštadvaryje. Remiantis šiuo kūriniu, buvo aptarti įvairūs Italijos ir Lietuvos istorijos, kultūros, literatūros kontekstai, atskleista *Funebria* reikšmė senajai Lietuvos literatūrai ir raštijai.

Asta Vaškeliene (LLTI) pranešimą skyrė moters paveikslo XVIII a. Lietuvos proginuose kūriniuose, parašytuose lotynų ir lenkų kalbomis, analizei. Prelegentė nagrinėjo moters įvaizdžio ypatumus, kuriuos lėmė tiek sekimas konkrečiau žanro tradicija, tiek ir Apšvietos epochos visuomeninės ir kultūrinės aktualijos. Tyrime buvo remtasi keliais šaltinių „duetais“: pirmasis – pijoro Antano Mikuckio (1749–1811) vestuvinė odė „*Ad Illustrissimum Georgium Potocki Praefectum Tłumacensem*“ („Šviesiausiajam Jurgiui Potockiui, Tłumačo prefektui“, 1773), paskelbta proginės poezijos rinkinyje *Zebranie rymów* (*Eilėraščių rinkinys*), išspausdintame Vilniaus pijorų spaustuvėje 1779 m. Tame pačiame rinkinyje taip pat buvo paskelbtas abiem jauniems skirtas, tačiau, kaip rodo turinys, išskirtinai nuotaką Barborą Teresę šlovinantis

eilėraštis, parašytas lenkiškai: „Na akt ślubny [...] Jerzego Potockiego [...] z Barbarą Brzostowską“ („Jurgio Potockio [...] ir Barboros Bžostovskytės [...] santuokai“). Antrasis šaltinis – proginis leidinys *Celsissimo [...] Carolo [...] Radivilio, palatino Vilnensi [...] et Teressiae illustrissimi comitis Venceslai Rzewuski [...] filiae carmen geniale* (Vestuvinė giesmė aukščiausiam [...] Karoliui [...] Radvilai, Vilniaus vaivada [...] ir Teresei, šviesiausiojo grafo Venclovo Ževuskio [...] dukrai). Leidinį sudaro du eilėraščiai: lotyniškasis, dedikuotas jaunikiui, ir lenkiškasis – nuotakai. Leidinys buvo išspausdintas Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos spaustuvėje 1764 m. Šių šaltinių analizė parodė, kad lotyniški ir lenkiški tekstai pasižymi ryškiais turinio ir stilistikos skirtumais. Jie radosi, viena vertus, sekant to laiko kultūrine tradicija, kita vertus, autoriui taikantis prie dedikato išsilavinimo. Nenuostabu, kad dauguma net ir iš didikų šeimų kilusių merginų lotynų kalbos greičiausiai nemokėjo arba jų žinios nebuvo pakankamos. Tačiau, kaip rodo praktika, kalbinis veiksnys vis dėlto nebuvo lemiamas. Kitakalbių, tai yra lenkiškų, kūrinių tradicija traktuotina ir kaip nuotakai parodytos pagarbos ženklas.

Ramunės Šmigelskytės-Stukienės (LII) pranešimo tikslas buvo pristatyti Apšvietos epochos Lietuvos ir Livonijos didikės portretą, atskleidžiamą pasitelkiant grafienės Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (Izabela Ludwika Borch Platerowa, 1752–1813) gyvenimo ir veiklos pavyzdį. Mokslininkė, remdamasi Pliaterių giminės egodokumentais ir įtraukdama naujų duomenų, papildė Izabelės Liudvikos biografiją. Esminis dėmesys buvo sutelktas į Izabelės Liudvikos edukacinę ir švietėjišką veiklą. Analizuodama didikės paveikslą, prelegentė išryškino jos pedagoginius gebėjimus, aptarė šeimoje taikytus vaikų auklėjimo principus ir mokymo turinį. Pažymėta, kad grafienė Pliaterienė buvo susipažinusi su naujausiomis mokslo žiniomis ir rūpinosi jas perteikti savo vaikams. Tų dienų kontekste buvo ištis unikalu į vaikų mokymo programą kaip atskirą dalyką įtraukti psichologijos mokslo pagrindus. Pranešėja pabrėžė, kad Pliaterienė, kaip aktyvi ir išsilavinusi Apšvietos epochos moteris, sugebėjo išeiti už šeimos namų sienų ir didelę laiko dalį skirti visuomeninei veiklai – inicijuoti ir rengti specialų skaitinių leidinių vaikams *Przyjacieł dzieci* (Vaikų draugas).

ASTA VAŠKELIENĖ

2020 m. gegužės 7–8 d. vyko tarptautinė konferencija „Materialūs knygos kūnas: tarp tradicijos ir inovacijos“. Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas ją organizavo nuotoliniu būdu. VU bibliotekos 450 metų jubiliejui skirtas mokslinis renginys buvo ne tik tarptautinis, bet ir tarpdisciplininis. Konferencijoje aptarti įvairūs knygos meno raidos, knygos istorijos klausimai – taip pat vaizdo ir teksto jungtis. Tarp daugelio kvietime teikti pranešimus suformuluotų potemių būta ir šios: „Knyga Renesanso ir Baroko laikais: naujoji vaizdinė sąranga atsiradus ir išplitus emblemikai; vario raižinių išradimas; mokslo ir naujų žinių perteikimo galimybės“. Tad nenuostabu, kad parengta įdomių pranešimų, susijusių su senąja knyga, aktualių ir literatūros, ir plačiau, kultūros istorikams. Čia paminėsime ne visus pranešimus (jų perskaityta net 19), o tik subjektyviai pasirinktuosius minėtuojų aspektu.

Pirmosios sesijos, tiesiogiai susietos su Vilniaus universiteto bibliotekos 450 m. jubiliejumi, tema buvo „Senųjų knygų rinkiniai ir knygos dailininkai Lietuvoje“. Sonda Rankelienė skaitė pranešimą „Epochų kaitos atspindys VU bibliotekos inkunabuluose: viršeliai, proveniencijos, marginalijos ir *graffiti*“ (šia tema vėliau žiniasklaidoje pasirodė pokalbis: <https://www.bernardinai.lt/2020-05-15-inkunabulu-paslaptys-senose-knygose-uzsifruotos-istorijos-ir-net-aukso-ploksteles/>). Ina Kažuro pateikė naują požiūrį ir daugeliui matytos Vilniaus universiteto graviūros analizę pranešime „Vienos graviūros istorija: XVIII a. knygos meno raiška“. Buvo aptarta 1781 metų Vyriausiosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklos paskaitų prospekte atspausdinta graviūra, kurioje pavaizduoti universiteto pastatai ir svarbiausi Vilniaus senamiesčio objektai. Pagrindinės pranešimo mintys vėliau populiariai pristatytos pokalbyje: <https://www.bernardinai.lt/2020-05-13-xviii-a-graviuroje-universiteto-rumu-ir-vilniaus-senamiescio-pastatu-atvaizdai/>. Tad žiniasklaidoje supažindinti su mokslinių pranešimų įžvalgomis tampa gera tendencija. Trečiasis sesijos pranešimas, perskaitytas Agnės Zemkajutės, buvo skirtas audinio naudojimui knygų įrišams aptarti – „Šilku pasidabinusios: audinio panaudojimas senųjų Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos knygų įrišuose“.

Senajai knygai buvo skirti ir įdomūs kolegų iš Lenkijos pranešimai: Joanna Sikorska iš Varšuvos universiteto (*Uniwersytet Warszawski*) skaitė pranešimą „Knyga kaip redakcinė dilema: estetinė Renesanso epochos Krokuvos knygų leidėjų perspektyva“ (*The Book as the Editorial Dilemma. The Aesthetic*

Perspective of Renaissance Publishers in Cracow); Bartłomey Czarski iš tos pačios institucijos – „Poetinė ankstyvųjų Krokuvos spaudinių antraštinių puslapių aplinka“ (*Poetic Setting of Title Pages in the First Krakow Prints*).

Dauguma kitų pranešimų buvo skirti jau šiuolaikinės knygos problematikai.

Konferencijos programa: https://www.vda.lt/uploads/documents/files/Dailėtyros%20institutas/_programa_knygos-kunas_galutinis.pdf

Pranešimų tezės: https://www.vda.lt/uploads/documents/files/Dailėtyros%20institutas/_tezes_LT.pdf

MINTAUTAS ČIURINSKAS